

INFLYATSIYA VA UNING OLDINI OLISH CHORA – TADBIRLARI

Norqulov Habibullo Ilhom o‘g‘li

Samarqand iqtisodiyot va servis instituti, Bank-Moliya xizmatlari fakulteti, “Bank ishi” kafedraasi assistenti

Hojimurodov Mehrdod Saidmurodovich

Samarqand iqtisodiyot va servis instituti, Bank-Moliya xizmatlari fakulteti, MK_121 guruh talabasi

Berkinova Sevinchxon Abduvohid qizi

Samarqand iqtisodiyot va servis instituti, Bank-Moliya xizmatlari fakulteti, MK_121 guruh talabasi

***Annotatsiya:** Mazkur maqolada inflyatsiya tushunchasi, uning nazariy asoslari va mamlakatda inflyatsiyaning oldini olish chora - tadbirlari va sohaga daxldor taklif va tavsiyalar keltirilgan.*

***Kalit so‘zlar:** inflyatsiya, xarajat va daromadlar, talab va taklif, kredit, pul emissiyasi, ishlab chiqarish, hal etuvchi chora - tadbirlar.*

***Аннотация:** В данной статье представлены понятие инфляции, ее теоретические основы и меры по предотвращению инфляции в стране, а также предложения и рекомендации, связанные с данной сферой.*

***Ключевые слова:** инфляция, расходы и доходы, спрос и предложение, кредит, денежная масса, производство, решительные действия – меры.*

***Annotation:** This article presents the concept of inflation, its theoretical foundations and measures to prevent inflation in the country, as well as suggestions and recommendations related to the field.*

***Keywords:** inflation, expenditure and income, supply and demand, credit, money supply, production, decisive action - measures.*

Inflyatsiya - tovarlar va xizmatlarga xarajatlar ishlab chiqarishdan oshib ketganda yuzaga keladi. Narxlar mahsulot ishlab chiqarish va xizmatlarni taklif qilish xarajatlarini oshiradigan taklif cheklovlari tufayli yoki iste'molchilar rivojlanayotgan iqtisodiyotning afzalliklaridan foydalanib, ishlab chiqaruvchilar ishlab chiqarishni ko'paytirishga qaraganda o'zlarining ortiqcha naqd pullarini tezroq sarflashlari sababli ko'tarilishi mumkin.

Inflyatsiya odatda Markaziy bank va/yoki hukumat tomonidan nazorat qilinadi. Qo'llaniladigan asosiy siyosat pul-kredit siyosati (foiz stavkalarini o'zgartirish). Biroq, nazariy jihatdan, inflyatsiyani nazorat qilish uchun turli xil vositalar mavjud, jumladan:

Pul-kredit siyosati - Yuqori foiz stavkalari iqtisodiyotdagi talabni kamaytiradi, bu esa iqtisodiy o'sishning pasayishiga va inflyatsiyaning pasayishiga olib keladi.

Pul massasini nazorat qilish - Monetaristlar pul taklifi va inflyatsiya o'rtasida yaqin bog'liqlik mavjudligini ta'kidlaydilar, shuning uchun pul taklifini nazorat qilish inflyatsiyani nazorat qilishi mumkin.

Ta'minot siyosati - iqtisodiyotning raqobatbardoshligi va samaradorligini oshirish, uzoq muddatli xarajatlarga bosim o'tkazish siyosati.

Fiskal siyosat - daromad solig'ining yuqori stavkasi xarajatlarni, talabni va inflyatsiya bosimini kamaytirishi mumkin.

Ish haqi / narxlarni nazorat qilish - ish haqi va narxlarni nazorat qilishga urinish, nazariy jihatdan, inflyatsiya bosimini kamaytirishga yordam berishi mumkin. Biroq, ular kamdan-kam hollarda qo'llaniladi, chunki ular odatda samarali emas.

Inflyatsiyani jilovlashga qaratilgan pul-kredit siyosati

Inflyatsiyani qisqartiruvchi pul-kredit siyosati bilan nazorat qilish mumkin, bu inflyatsiyani boshqarishning keng tarqalgan usullaridan biridir. Qisqartirish siyosati obligatsiyalar narxini pasaytirish va foiz stavkalarini oshirish orqali iqtisodiyotda pul taklifini kamaytirishga qaratilgan. Shunday qilib, iste'mol kamayadi, narxlar pasayadi va inflyatsiya sekinlashadi.

Qisqartiruvchi pul-kredit siyosati inflyatsiyani boshqarishning keng tarqalgan usullaridan biridir. Qisqartirish siyosati obligatsiyalar narxini pasaytirish va foiz stavkalarini oshirish orqali iqtisodiyotda pul taklifini kamaytirishga qaratilgan. Shunday qilib, iste'mol kamayadi, narxlar pasayadi va inflyatsiya sekinlashadi.

Inflyatsiyani nazorat qilish bo'yicha soliq chora-tadbirlari

Davlat xarajatlari, davlat qarzlari va soliqlar Inflyatsiyaga qarshi kurash bo'yicha soliq siyosatini o'z ichiga oladi. Ko'pincha "Fiskal" deb ataladigan Keynschi iqtisodchilar, yalpi talabning yalpi taklifdan oshib ketishi tufayli talab inflyatsiyasini keltirib chiqaradi, deb ta'kidlaydilar. Jismoniy shaxslar, kompaniyalar va hukumatning xarajatlari tufayli yalpi talab oshadi (odatda hukumatning ortiqcha xarajatlari). Hukumat yoki uy xo'jaliklarining xarajatlari tufayli talabning o'sishi fiskal siyosat bilan samarali tartibga solinishi mumkin. Fiskal siyosat va fiskal tashabbuslar inflyatsiyani talabga qarab boshqarishning samarali qurolidir.

Agar talab inflyatsiyasining asosiy omili davlat xarajatlari bo'lsa, uni davlat xarajatlarini kamaytirish orqali tartibga solish mumkin. Tovar va xizmatlarga davlat talabi davlat xarajatlarning kamayishi, xususiy daromad va iste'mol xarajatlarning kamayishi bilan birga kamayadi. Xususiy xarajatlarning ko'payishi hisobiga talab ortib borayotgan hollarda inflyatsiyani boshqarishning eng samarali usuli foydani soliqqa tortish hisoblanadi. Xususiy daromadlarni soliqqa tortish ixtiyoriy daromadni kamaytiradi, shuningdek, iste'mol xarajatlarni kamaytiradi. Bu yalpi talabni kamaytirishga ta'sir qiladi.

Barqaror inflyatsiya darajasi juda yuqori bo'lgan taqdirda, hukumat tomonidan inflyatsiyani ushlab turish uchun bir vaqtning o'zida ikkala qadam ham qo'llanilishi mumkin. Davlat xarajatlari kamaygan taqdirda, talabni nazorat ostida ushlab turish

uchun shaxsiy daromad solig‘i stavkasi oshiriladi. Ikkala chorani bir vaqtning o‘zida qo‘llash siyosatining bu shakli "Qo‘shimcha byudjet siyosati" deb ataladi, unda "hukumat soliq tushumlaridan kamroq mablag‘ sarflashi kerak".

Inflyatsiyani nazorat qilish uchun monetar chora-tadbirlar

Pul intervensiyalari puldan tushumlarni kamaytirishga qaratilgan.

(a) Kreditni boshqarish:

Pul-kredit siyosati asosiy pul-kredit intervensiyalaridan biridir. Kredit miqdori va sifatini tartibga solish uchun mamlakat markaziy banki tomonidan turli strategiyalar qo‘llaniladi. Shu maqsadda bank stavkalari oshiriladi, qimmatli qog‘ozlar ochiq bozorda sotiladi, zaxiralar koeffitsienti ko‘tariladi va marja chegaralarini oshirish va iste‘mol kreditini nazorat qilish kabi tanlovli kredit boshqaruvi choralari ko‘riladi. Inflyatsiya xarajatlarning o‘zgaruvchilari bilan bog‘liq bo‘lsa, pul-kredit siyosati inflyatsiyani boshqarishda samarali bo‘lmaydi. Talabga bog‘liq o‘zgaruvchilar tufayli pul-kredit siyosati faqat inflyatsiyani boshqarishda samarali bo‘lishi mumkin.

(b) Valyutani demonetizatsiya qilish:

Pul qadamlaridan biri yuqori denominatsiyali valyutalarni demonetizatsiya qilishdir. Bunday qadam, odatda, mamlakatda qora valyutaning profitsiti mavjud bo‘lganda amalga oshiriladi.

(c) yangi valyuta emissiyasi:

Eski valyuta o‘rniga yangi valyuta muammosi eng keskin pul chorasidir. Ushbu jarayonga ko‘ra, bitta yangi banknot bir nechta eski valyuta qog‘ozlariga almashtiriladi. Xuddi shunday, bank depozitlarining qiymati ham shunga muvofiq belgilanadi. Bunday chora notalarni chiqarish haddan tashqari ko‘p bo‘lganda va mintaqada giperinflyatsiya sodir bo‘lganda joriy etiladi. Bu juda muvaffaqiyatli bo‘lgan chora. Lekin bu noto‘g‘ri, chunki u eng kichik omonatchilarga ta’sir qiladi.

Yuqorida sanab o‘tilgan inflyatsiyaning oldini oluvchi yoki pasaytiruvchi yo‘llarning hammasi ham to‘g‘ri qaror bo‘lmasligi mumkin. Turli mamlakatlarda turli xil iqtisodiy vaziyatlar bo‘lishidan kelib chiqqan holda quyida ushbu yo‘llardan

eng muvaffaqiyatli foydalanib mamlakatda inflyatsiyani jilovlay olgan ba'zi mamlakatlar tajribasini ko'rib chiqamiz:

Inflyatsiyaga qarshi kurashda davlatlar qabul qilishi mumkin bo'lgan 4 ta siyosat

Inflyatsiya - bu iqtisodiyotning narxlar darajasining umumiy va doimiy o'sishi va inflyatsiyaning keng tarqalgan o'lchovi iste'mol narxlari indeksi bo'lib, u odatdagi uy xo'jaligi tomonidan sotib olingan tovarlar va xizmatlarning iste'mol savatchasi narxlarini o'lchaydi. Mamlakatlar barqaror iqtisodiy o'sishni ta'minlash va boylarga qaraganda kambag'allarga ko'proq ta'sir ko'rsatadigan inflyatsiyani kamaytirish uchun yaxshi siyosat qarorlariga muhtoj. Yuqori inflyatsiya va past o'sishga qarshi kurashadigan va kam ta'minlanganlarni qo'llab-quvvatlovchi to'rtta siyosat:

1. Davlat xarajatlarining "sifatini" oshirish.

Ko'pgina mamlakatlar, xususan, neft import qiluvchilar davlat qarzi yuqori va moliyaviy maydon kam, lekin ular hali ham zamonaviy ijtimoiy himoya tizimlarini kengaytirish va iqlim moslashuviga sarmoya kiritish kabi xarajatlarga muhtoj. Ular joriy davlat xarajatlari sifatini yaxshilash va uni qayta yo'naltirishlari kerak.

Hozirgi vaqtda davlat sektoridagi ish haqi, maqsadsiz subsidiyalar va qarzga xizmat ko'rsatish davlat xarajatlarida ustunlik qiladi va bularning barchasi byudjet qat'iyligiga yordam beradi. Qisqa muddatda tanlov kam bo'lishi mumkin bo'lsa-da, mamlakatlar xarajatlar sifatini yaxshilashlari kerak:

davlat xarajatlarini ko'proq samaradorlikka yo'naltirish infratuzilmani isloh qilishda maqsadsiz energiya subsidiyalarini kamaytirish davlat korxonalarini (DK) va qarzga xizmat ko'rsatish xarajatlarini kamaytirish uchun qarzni samaraliroq boshqarish (masalan, yuqori xarajatli, qisqa muddatli moliyalashtirishga kamroq tayanish orqali).

Jahon banki Misr, Marokash, Livan va boshqa mamlakatlarda amalga oshirilayotgan Davlat Harajatlari Sharhlari (PERs), Fiskal Insident Analizlari (CEQs)

va infratuzilma va qarzlarni boshqarish bo'yicha maslahatlar orqali mamlakatlarga ushbu sa'y-harakatlarda yordam beradi.

2. Qarz shaffofligini oshirish va "yashirin qarz"dan qochish.

Ko'p qismi bo'lgan suveren moliya bozorlarida faol bo'lgan mamlakatlar uchun xalqaro bozor ishtirokchilarini hayratda qoldirmaslik kerak. Ayniqsa, yuqori qarz va (rivojlanayotgan bozor) tavakkalchilikdan voz kechish sharoitida mamlakatlar o'zlarining qarz ma'lumotlariga ishonchni ta'minlashlari kerak. Jahon tajribasi shuni ko'rsatadiki, "yashirin qarz" ko'pincha eng yomon vaqtda - inqiroz mavjud bo'lganda ma'lum bo'ladi.

Ma'lumotlarning shaffofligi umumiy muammo bo'lsa-da, mintaqada juda yaxshi qarz statistikasi mavjud. Biroq davlatlar davlat korxonalari yoki davlat sektori loyihalari oldidagi davlat kafolatlaridan kelib chiqadigan shartli majburiyatlardan ehtiyot bo'lishlari kerak; yaqqol kafolatlar, masalan, davlat korxonasi hukumatning orqaga chekinishi asosida qarz olayotganda; yoki boshqa majburiyatlar. Elektr energiyasini sotib olish bo'yicha shartnomalar (PPA) muhim o'zaro misoldir: ko'pincha ular batafsil oshkor etilmaydi va xarajatlarning qoplanishi yomon sharoitda qabul qilinadi va hukumat uchun majburiyatlarga aylanishi mumkin.

3. "Fiskal ustunlik" va Markaziy banklarga haddan tashqari tobelikdan saqlanish.

Fiskal ustunlik deganda davlat taqchilligi va qarzlarning "monetizatsiyasi" kutilayotgan vaziyat tushuniladi, ya'ni "pul chop etish" hisobidan moliyalashtiriladi. Oddiy sharoitlarda davlat qarzi barqaror va iqtisodiy o'sish va soliqqa tortish orqali nazorat ostida qoladi. Ammo zarbalar va yomon siyosat qarzni barqaror bo'lmagan darajaga olib kelishi mumkin va davlat g'aznasi Markaziy bankni chaqiradi degan umidlarga olib kelishi mumkin. Livan - fiskal ustunlikning eng yaxshi namunasidir.

Markaziy banklar faqat o'zlarining tashqi zaxiralari va valyuta va bank tizimlarini boshqarish bilan ko'p ish qila oladilar; agar ular hukumatlarga qaytariladigan kreditorga aylansa, narx barqarorligini saqlab qololmaydi (inflyatsiyani nazorat qiladi). Barqarorlik buzilganidan keyin xorijiy zaxiralar tezda

yo'qoladi. Bunga yo'l qo'ymaslik uchun Markaziy banklar o'ta buzilgan foreks ratsioniga murojaat qilishlari kerak, bu faqat muqarrar ishni keyinga suradi, masalan, Shri-Lanka o'tgan oy o'z tarixida birinchi marta tashqi qarzini to'lamaganida.

Ayrim Markaziy bank rahbarlari tuzilmaviy islohotlar bo'yicha shoshilinch choralar ko'rishga chaqirmoqda. Bu tushunarli. Agar fiskal vaziyat yomonlashsa va tarkibiy o'zgarishlar davom etmasa, Markaziy bankning kapitallar to'plami samarasiz bo'ladi.

4. Kambag'al va zaiflarni himoya qilish

Jibuti, Jazoir, Marokash va Misrda oziq-ovqat uy xo'jaliklari byudjetining 30% dan ortig'ini tashkil qiladi. Bir nechta davlatlar xarajatlarni qayta taqsimlash uchun qanday choralar ko'rishlari mumkinligini baholasa-da, boshqalari kambag'allarni oziq-ovqat va energiya narxlarining ko'tarilishidan himoya qilish uchun maqsadli kompensatsiya mexanizmlari foydasiga subsidiya islohoti dasturlarini allaqachon amalga oshirgan. Masalan, Misr 2022-yil mart oyida davlat sektorida ish haqi va pensiyalarni oshirish, shuningdek, "Takaful va Karama" naqd pul o'tkazmalari dasturlari qamrovini kengaytirish uchun 130 milliard yevro (2023-moliya yalpi ichki mahsulotining 1,6 foizi) qo'shimcha sarflanishini e'lon qildi va oilalar dasturlariga 450 000 qo'shdi. Bunday dasturlar mo'ljallangan aholi soniga erishish va kerakli miqdorda qo'llab-quvvatlashni ta'minlash uchun tahlil qilishni talab qiladi.

Umumjahon subsidiya dasturlarini cheklash va naqd pul o'tkazmalariga asoslangan ijtimoiy himoya tizimlaridan foydalanish muhim ahamiyatga ega. Xarajatlar sifati bo'yicha ma'lumotlarning shaffofligi ham juda muhimdir. Jahon banki analitik, moliyaviy operatsiyalar va siyosatni qo'llab-quvvatlash orqali ushbu qiyin qarorlarga duch kelgan hukumatlarga yordam berishga tayyor.

Xulosa qilib aytganda, hozirgi vaqtda xalqaro nashrlarning ma'lumotiga asoslanadigan bo'lsak, O'zbekiston inflatsiya darajasini 2025-yilgacha bir xonali songa tushira olmaydi. Shuning uchun O'zbekistonda pulning aylanish tezligini yanada oshirish lozim. Aholi qo'lidagi pul massalarini harakatga keltirish kerak.

Inflyatsiyani oldini olishda xalqaro miqyosda tajribadan o'tgan usullarning barchasi ham manfaatli bo'lavermaydi. O'zbekistonda ushbu turdagi usullardan biri, ya'ni yangi banknotalarni muomalaga chiqarish metodi qo'llanildi. Lekin natija qoniqarli bo'lgani yo'q, bu inflyatsiya darajasi oshishda davom etganidan ham ma'lum. Hozirgi iqtisodiy vaziyatdan kelib chiqib ko'pchilik iqtisodchilar tomonida O'zbekistonda nulifikatsiya amaliyoti, ya'ni nollarni qisqartirish metodi tajribada sinalishi kerak degan fikrdalar. Boshqa guruh esa, pul islohoti, ya'ni yangi valyuta kiritish kabilarni o'rtaga chiqarmoqdalar. Gap shundaki, bu usullar muvaffaqiyatli o'tishi mumkin, lekin amaldagi valyuta siyosati bilan emas. Yangi banknotalarni emissiya qilib ham inflyatsiyani tizginlay ololmaganimizning asosiy sabablaridan biri ham aynan shu. Biz tavsiya etilgan amaliyotlarni iqtisodiyotimizga tadbiq eta turib, valyutamiz bilan bog'liq siyosat o'zgarmasdan qoldirmoqdamiz. Bu jarayon boshqa taklif etilayotgan usullar amalga ko'chganda ham yana qaytalanishi tayin, agarki valyuta siyosatimizda sezilarli o'zgarish ko'rinmas ekan.

REFERENCES

1. ifn.dots. I.Sayfiddinov —Inflyatsiya va uning turlari, pulning barqarorligini ta'minlash yo'llari
2. A.A.Omonov, T.M.Qoraliyev —Pul va banklar darslik
3. <https://finlit.uz/uz/articles/monetary-policy/inflation-targeting/> — Inflyatsion targetlash - O'zbekiston Respublikasi Markaziy bankining moliyaviy savodxonlik bo'yicha axborot-ta'lim veb-sayti
4. <https://finlit.uz/uz/articles/monetary-policy/concept-of-inflation/>
5. <https://1ppa.ru/uz/kniga-dohodov-i-rashodov/socialno-ekonomicheskiesposledstviya-inflyacii-i-antiinflyacionnaya/> — Inflyatsiyaning ijtimoiy-iqtisodiy oqibatlari va inflyatsiyaga qarshi siyosat. Inflyatsiyaning ijtimoiy-iqtisodiy oqibatlari va inflyatsiyaga qarshi siyosatning asosiy yo'nalishlari Inflyatsiyaning iqtisodiy va ijtimoiy oqibatlari inflyatsiyaga qarshi siyosat.

6. <https://el-in.ru/uz/million/socialno-ekonomicheskie-posledstviya-inflyacii-iantiinflyacionnaya-politika-kontrolnaya-rabota-social.html> — Inflyatsiyaning ijtimoiy iqtisodiy oqibatlari va inflyatsiyaga qarshi siyosat. Test: Inflyatsiyaning ijtimoiy iqtisodiy oqibatlari va davlatning inflyatsiyaga qarshi siyosati. ||

7. <https://daryo.uz/2022/01/07/ozbekistonda-yillik-inflyatsiya-darajasi-keskinpastladi-bu-nimani-anglatadi>